

Vol 6 Issue 2 March 2016

ISSN No : 2230-7850

International Multidisciplinary
Research Journal

*Indian Streams
Research Journal*

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N.Jagtap

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Manichander Thammishetty
Ph.d Research Scholar, Faculty of Education IASE, Osmania University, Hyderabad.

Mr. Dikonda Govardhan Krushanahari
Professor and Researcher ,
Rayat shikshan sanstha's, Rajarshi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur.

International Advisory Board

Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences AL. I. Cuza University, IasiMore

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.org

Indian Streams Research Journal

International Recognized Multidisciplinary Research Journal

ISSN: 2230-7850

Impact Factor : 4.1625(UIF)

Volume - 6 | Issue - 2 | March - 2016

“बौद्ध धम्मात अष्टशीलाचे महत्व”

संदेश वाघ

सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग, मुंबई विद्यापीठ.

प्रस्तावना :

तथागत भगवान गौतम बुद्ध यानी २५५६ वर्षापूर्वी भारतभूमित पंचववर्गीय भिक्खुसंघासमवेत पहिले धम्म चक्कप्पवत्तनाय प्रकाशीत करून मानवाच्या दुःखमुक्तीचा ‘मध्यम मार्ग’ सांगितला.

दुःखमुक्तीचा मध्यम मार्गास उपदेशीत करतांना बुद्ध म्हणतात “संपूर्ण बुद्ध तत्वज्ञान हे मानवाच्या कल्याणार्थ सुविख्यात स्वरूपात उपदेशीलैला मानव कल्याणाचा उत्तम, कुशल, जीवनमार्ग आहे. सामान्य मानुसही आपल्या संसाराचा हेतू आणि कर्तव्य पूर्ण करीत संसाराच्या दैनंदिन दुःखातुन मुक्त होण्याचा मार्ग बुद्ध उपदेशात उपदेशीला आहे.

धम्म त्वक्कप्पवत्तन सुत्ताचा उपदेश प्रारंभीत करतांना तथागतांनी प्रथम शीलास (शुद्ध चरित्र) उपदेशीत करणे क्रमप्राप्त आवश्यक समजले. शीलाची पूर्तता केल्याशिवाय धम्मातील कोणत्याही फलप्राप्तीची अपेक्षा करणे व्यर्थ आहे.

दुःखावर मात करून सुखप्राप्तीची कुशल इच्छा बाळगणाऱ्या मानवसत्त्वास प्रथम आपल्या शीलमार्गास दृढ विश्वासाने आणि उत्तम प्रकारे आचारणीक स्तरावर अनुभवणे आवश्यक आहे.

शील मार्ग बौद्ध तत्वज्ञानाचा पाया आहे. शील मार्गाचा पाया मजबूत करून त्या दृढ शीलरूपी पायावर दुःखमुक्तीचा कळस स्थापण करणे शक्य आहे. शीलाचे रक्षण न करता देव - इश्वर परमात्मा याचे कितीही जप, नामस्मरण केले. कितीही मोठ्या प्रमाणात यज्ञयाग केले, हजारो प्राण्यांचा निष्पाप सत्वांचा जीवंत बळी दिला तरी, त्या मार्ग चुकलेल्या मानवास दुःख मुक्तीचा ज्ञानाची प्राप्ती होणार नाही.

शील पालनानेच आपल्या दुःखास पराजीत करण्याचा सम्यक् मार्ग आपणांस प्राप्त होणार आहे.
बुद्ध म्हणतात “ मानवी मन आणि त्याची शुद्धता ही केवळ मानवाच्या शील पालणाशी संबंधीत आहे.”
उदाहरणार्थ,

अयसा 'व मलं समुट्ठितं तदुट्ठाय
तमेव खादति ।
एवं अतिथोनचारिनं
सनिकम्मानि नयन्ति दुग्गतिं ॥

अर्थ:

“ लोखंडावर चढलेला गंज लोखंडापासून
उत्पन्न होवून त्यालाच खावून
टाकतो, त्याच प्रमाणे दुराचारी (शील -
पालण न करणारा) मानसाचे स्वतःचे
कर्मच त्याला दुर्गतीला नेतात.”

वरील धम्मपद गाथेवरून आपल्या लक्षात येते की, आपल्या जीवनातील सर्व दुराचरणास नष्ट करण्यासाठी सादाचाराचा
तथागतांनी उपदेशिलेला एकमेव मार्ग म्हणजे शील -
आज या शोधनिबंधामध्ये भगवान बुद्धांनी पंचशीला बरोबर मांडलेल्या 'अष्टशीलाचे' महत्व जाणून घेण्याचा प्रयत्न करूया.

२) अष्टशीलाचे स्वरूप:

पंचशील हा जसा सामान्य मानवाच्या दैनंदिन जीवणातील सदाचाराच्या पाच नियमांचा उत्तम संग्रह आहे, त्याच प्रमाणे
अष्टशील सुद्धा अधिक प्रभावी स्वरूपातील तीन अधिकशीलांसह उपदेशिलेला अष्टशील उपोसथ शील मार्ग आहे.

पंचशीलात आपण मानवाच्या जीवन सुचिताचे पाच सदाचार नियमांचा अभ्यास केला, त्याप्रमाणे अष्टशील उपोसथशील
मार्गामध्ये जीवन शुद्धता व परिशुद्धता प्राप्त करण्याहेतु आठ सदाचारी नियमांचा आचरणाशी संबंधीत असलेला बुद्धोपदेश आहे.

दैनंदिन जीवणाव्यतिरिक्त एका महिण्यातील खास चार दिवस असे एकूण ४ म्हणजेच प्रत्येक महिण्याची १ पौर्णिमा, १
अमावस्या आणि दोन अष्टमी आशा महिण्यातील चार दिवस उपासक - उपासिका पांच शीला ऐवजी आठ शील ग्रहण करून त्या
एका दिवसासाठी दैनंदिन जीवनापेक्षा ३(तीन) अधिक शीलांचे पालण करण्याचा उपासक - उपासिका धम्म संकल्प करतात.

अष्टशील ग्रहण करण्यास आसपास बुद्ध विहार असेल आणि त्या विहारात बौद्ध भिक्खु वास्तव्यास असतील तर, उपासक
- उपासिका पौर्णिमा, अमावस्या, अष्टमी दिनी विहारात जावून बौद्ध भिक्खुंस पालि याचना करून आष्टशील ग्रहण करण्याहेतु
आपली सम्यक् श्रद्धा व्यक्त करतात.

आष्टशील ग्रहण करण्याची भिक्खुंसमोर करण्यात येणारी पालि भाषेतील याचना पूढील प्रमाणे आहे.

पात्तिः ओकास अहं भन्ते तिसरणेन सह
अट्टुगसमनागतं उपोसथ सीलं धम्मं
याचा मि अनुग्गहं कत्वा सिलं देय मे भन्ते ।
दुतियम्पि....
ततियम्पि....

अर्थ:

मला आवकाश द्या भन्ते! मला
त्रिशरणासह अष्टशील उपोसथ
धम्म अनुग्रह करून घ्यावा अशी
मी आपणांस याचना करतो/करते

स्वच्छ श्वेत (पांढरे) वस्त्र परिधान करून हात जोडून नम्र भावनेने केलेल्या आष्टशील याचनेचा सन्मान करीत. उपस्थित
भिक्खु व्यक्तिगत स्वरूपात किंवा समुहस्वरूपात आष्टशील प्रदान करतात.....

३) अष्टशील :

पालि - भन्ते : यम हं वदामि तं वदेथ ।

मराठी - भन्ते : मी म्हणेल त्याप्रमाणे म्हणा

पालि - उपासक - उपासिका : अहं भन्ते ।

मराठी - : ठीक आहे भन्ते

त्रिसरणं

पालि : बुद्ध सरणं गच्छामि ।

धम्मं सरणं गच्छामि ।
संघं सरणं गच्छामि ।
मराठी : - त्रिशरण -
मी बुद्धाला अनुसरतो.
मी धम्माला अनुसरतो
मी संघाला अनुसरतो
पालि: दुतियम्पि....
ततियम्पि...
मराठी : दुसऱ्यांदा...
तिसऱ्यांदा...
पालि - भन्ते : तिसरणागमणं संपूणं ।
मराठी - भन्ते : त्रिशरणगमणं संपन्नं झाले आहे
पालि - उपासक - उपासिका : अहं भन्ते ।
मराठी : : ठिक आहे भन्ते !

अष्टशील

- १) पाणाति पाता वेरमणि सिक्खापदं समादियामि ।
मी प्राण्याची हत्या करण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो । करते
 - २) अदिन्नादाना वेरमणि सिक्खापदं समादियामि ।
मी चोरी (न दिलेले दान) करण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो / करते
 - ३) अब्रम्हचरिया वेरमणि सिक्खापदं समादियामि ।
मी अब्रम्हचरीये पासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो / करते
 - ४) मुस्सावादा वेरमणि सिक्खापदं समादियामि ।
असत्य, व्यर्थ आणि कठोर वचन बोलण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो / करते
 - ५) सुरमिरयमज्जप्पमादद्दुणा वेरमणि
सिक्खापदं समादियामि ।
कचि - पक्की मनास मदमस्त करणारी कोणत्याही दारूस (मध्यास) प्राशन करण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो / करते
 - ६) विकालभोजणा वेरमणि सिक्खापदं समादियामि ।
मी अवेळी (दुपार नंतर) भोजन करण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो / करते
 - ७) नच्चगित - वादित विसुखदस्सन - माला - गंध विलेपण धारण मंडुण विभुसण ठाणा वेरमणि सिक्खापदं समादियामि ।
नाच गाणे, वाध्य, हार, गंध आणि विविध सुगंधीत दर्पाचे लेपन, अलंकार धारण करण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो / करते
 - ८) उच्चासयणा महासयणा वेरमणि
सिक्खापदं समादियामि ।
उच्च - उच्च महान आरामदायक आसणावर आराम करण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतो / करते
- भन्ते अष्टशील प्रदान केल्यानंतर म्हणतात...
“ तिसरणेणसह अट्टडगसमणागतं उपोसथ सीलं धम्मं साधूकं सुरक्खितं अप्पमादेन सम्पादेश ।
आपणास प्रदान केलेले तिसरणासह अष्टशील हे आपल्या जीवण कल्याण मार्गासाठी आहे, त्यास अप्रमादाने सुरक्खित (सुरक्षित) ठेवून त्याचे पालन करा.
उपासक - उपासिका : अहं भन्ते ।
ठीक आहे भन्ते !
साधू ! साधू ! साधू ।

३ अष्टशीलाचे महत्व :

बुद्धतत्त्वज्ञानात पंचशील तत्वाबरोबर अष्टशीलाचाही उपदेश केला आहे. उपासक - उपासिका महिण्यातील काही प्रमुख दिनी उदा. महिण्यातील प्रत्येक पौर्णिमेस पंचशील ऐवजी तीन अधिक शीलासह ‘अष्टशील’ ग्रहण करतात.
दैनंदिन दिनी प्रत्येक मानवाच्या कल्याणार्थ पंचशीलाचे पालन करणे आवश्यक आहे. पौर्णिमा, अमावस्या व अष्टमी या दिनी केवळ औपचारीक जीवन न जगता विशेष आचरण करण्याहेतू तीन शील अधिक घेतले जातात.
उदा:

अब्रम्हचरिया वेरमणि

दैनंदिन जीवनात कामेसू मिच्छाचारा हे शील ग्रहण करतो परंतु अष्टशील उपोसथाच्या दिवशी अब्रम्हचरीया म्हणतो या दोन शीलात भगवान तथगतानी कोणता फरक केला आहे ?

दैनंदिन जीवनात स्वतःच्या संसारीक जीवणास व नैतिक मूल्यास सुरक्षित ठेवण्यासाठी अनैतिक (व्यभिचार) व परस्त्रिगमण करण्यापासून अलिप्त राहण्याची शपथ (प्रतिज्ञा) ग्रहण करण्यात येते. दैनंदिन जीवनात गृहस्था श्रमात राहणारा पुरुष अथवा राहणारी स्त्री हे संसारीक संबंधाने (पति-पत्नी) समागम करू शकतात. पंचशीलाच्या आधारे गृहस्थाश्रमी दैनंदिन जीवण व्यवहारात परस्त्रिगमण न करता पती - पत्नी म्हणून सहवास (समागम) करू शकतात.

अष्टशील उपोसथशील ग्रहण केल्यानंतर त्या दिवसा पुरते ग्रहस्थास अब्रम्हचरीयाचे पालण करणे आवश्यक आहे. संसारात राहुणही आपल्या पतीला - पत्नी सह समागम मानसिक वासणेवर विजय प्राप्त करून त्या दिवसाकरीता पती - पत्नी यांनी सुद्धा शारिरसंबंध स्थापीत न करता कठोर ब्रम्हचरीयाचे पालण करावे.

महीण्यातील चार दिवस जर आपण आपल्या चित्तावर संसारात राहुणही ताबा ठेवू शकतो. अष्टशील ग्रहण करून आपण पती - पत्नी म्हणून आपल्या काम वासणेवर संयम ठेवू शकतो हा आचरणीक आत्म विश्वास मानवा - मानवात निर्माण करण्यासाठी भगवान बुद्धांनी या अधिकच्या पहिल्या शीलाचा अष्टशील सिद्धांतात उपदेश केला आहे.

अनैतिक दूराचरण आणि स्व चित्तात उत्पन्न होणाऱ्या मानसिक वासणेवर ताबा (संयम) स्थापीत करण्याहेतू या शीलाचा उपदेश करण्यात आला आहे.

अष्ट शीलातील अधीकचे दुसरे शील म्हणजे
विकाल भोजना वेरमणि सिक्खापंद.....

पौर्णिमा, अमावस्या आणि दोन अष्टमी महीण्यातील या चार विशेष दिनी उपासक - उपासिका वरील शील तत्वास पालण करण्याचा संकल्प करून त्या दिवशी अवेळी भोजन ग्रहण करण्यापासून अलिप्त राहण्याची प्रतिज्ञा करतात.

दिवसा दुपारी १२वा. आत सात्विक स्वरूपाचा आहार ग्रहण करून त्यानंतर कोणतेही जड अन्न ग्रहण न करणे. अर्थात अष्टशील ग्रहण केलेल्या दिवशी दिवसातून एकाच वेळेस भोजन करणे सामंफळा किंवा रात्री भोजनाचा स्विकार न करणे.

शीलाचे रक्षण करण्याहेतू रात्रीचे भोजन ग्रहण न केल्याने मानवास मानसिक शारीक लाभ होतो. चित्त सर्व प्रकारच्या अप्रमादास प्राप्त करतो. चिन्तात प्रमाद (आळस) नसल्यामुळे मानवी चित्ताची एकाग्रता होण्यास चित्त प्रसन्न राहते. चित्त दक्ष असल्यामुळे, स्मृती आणि संप्रजण्यांनी ध्याण - साधना (डमकपबंजपवद) करण्यास ती वेळ लाभदायक ठरते.

जागृत मनाच्या अवस्थेत कोणतेही दोष उत्पन्न होत नाहीत उत्पन्न झालेल्या दोषांना ओळखण्याची प्रज्ञा उत्पन्न होते. अरोग्यविषयक सुद्धा अनेक उत्तमप्रकारचे फायदे बुद्धांनी शील सिद्धांत उपदेशीत केलेले दिसून येते.

तिसरे अष्टशीलातील नवीन असणारे शील म्हणजे....

नच्च ग्गित वादित विसुखदस्सनमाला
गंध विलेपन धारण मण्डण
विभुसन टाणा वेरमणि

अष्टशील उपोसथ शीलाचे पालण करीत असतांना दैनंदिन जीवणाच्या अनुभवात असलेल्या अनुभवा व्यतिरिक्त नविन जीवन जगण्याहेतू वरील शील तत्वाच्या आधारे तथागत बुद्ध उपदेश देतांना सांगतात. मानवी मनास मनोरंजन करणाऱ्या दैनंदिन जीवनातील ज्या आसपास असलेल्या बाबींवर संयम ठेवणे आपणांस लाभदायक आहे. म्हणून महीण्यातील चार दिवस नाच - गाणे - नाटक, तमास्या या मनास मोहीत करणाऱ्या चित्त विषयात स्वतःला बंधनमुक्त करणे. हाच हेतू आहे.

नाच - गाणे - तमास्या बरोबरच बाह्य शरीरास सौंदर्यावान बनविण्यासाठी निसर्गात उपलब्ध क्षणिक सुखदायक असणाऱ्या माला - गंध (अत्तर) सुगंधीत द्रव्य याचा त्या दिवसा करीता मी त्याग करेल. शील सुगंधा सारख्या सुगंध जगात श्रेष्ठ सुगंध नाही, म्हणून आजच्या दिवशी अनित्य व क्षणिक असलेल्या कोणत्याही भौतिक सुगंधांचा मी स्विकार करणार नाही असा संकल्प करण्यात येतो.

स्वतःस सुंदर आणि सौंदर्यावान करणाऱ्या विविध सोने, मानीक, मोती हीरे आशा अलंकाराचा त्या दिवसी त्याग करावा. शीलाचा स्विकार केल्यानंतर क्षणिक सुख - भावना उत्पन्न करणाऱ्या अभुषणा पासून व अभुषणाच्या मोहापासून आपले चित्त अलिप्त ठेवण्यासाठी वरील शील तत्वाचा उपदेश बुद्धांनी मानव सत्व कल्याणार्थ केल्याचे आपणांस दिसून येते.

अष्टशीलातील अंतिम आणि ८ वे (आठवे) शील म्हणजे.....

उच्चासयना महासयना
वेरमणि सिक्खाद.....

अष्टशील गृहणातील या शेवटच्या शीलात भगवान बुद्धांनी दैनंदिन जीवणातील विश्रांती (झोप) घेण्यास तयार करण्यात आलेल्या उच्च व आरामदायक असणाऱ्या शयनासणाचा विशेष दिनी त्याग करून साध्या आसणावर विश्रांती करण्याचा संकल्प करावा. झोपण्याप्रती आराम करण्याप्रती आपल्या शरीरास लगलेल्या उच्च असणाऱ्या मोहापासून दूर ठेवता येवू शकते. आपण

आपल्या मनावर संयम ठेवून चित्तात झोपण्याप्रती केवळ उच्च व आरामदायक आसणात आडकून न बसता त्या चित्त बंधनातून मुक्त होण्यासाठी बुद्धांनी वरील शील तत्वांचा उपदेश केला आहे.

४) सांराश :

शील समाधि व प्रज्ञा या बौद्ध धम्मातील प्रमुख तत्वज्ञानाचा उपदेश देत भगवान, तथागत बुद्धांनी शीलास प्रथम दर्शणी उपदेशीत केले.

गृहस्थाश्रमात राहुनही गृहस्थ जीवनाचे अंतिम ध्येय्य सुख-शांती व समाधान प्राप्त करण्यासाठी गृहस्थांनी महीण्यातून चार वेळा पंचशील पालणऐवजी अष्टशील पालणे करण्याचा बुद्धांनी संदेश दिला आहे.

प्रत्येक महिण्याची पौर्णिमा, अमावस्या व दोन अष्टम्या अर्थात गृहस्थाश्रमातील स्त्रि व पुरुष यांनी संसारात पती - पत्नी म्हणून जीवन यापण करीत असतांना वरील चार दिवस ‘ब्रम्हचर्येचे’ पालण करून त्या दिवसाकरीता आपल्या शीलास रक्षीत केल्याने त्या उपासक - उपासिकेस शुद्ध आचरणीक आत्मविश्वास प्राप्त होतो.

अष्टशीलात सदाचारासोबतच मानवी मानास संतुलीत व स्वनियंत्रणात ठेवण्याचा साधा - सोपा व दैनंदिन मार्ग तथागतांनी उपदेशीत केला आहे. अष्टपालणाने गृहस्थाश्रमातील स्त्रि - पुरुष हे अलंकार, अभुषण, सौंदर्य आशा भौतिक सौंदर्य साधनांचा एक दिवस त्याग करून जगल्यास त्या साधनांप्रती असलेला मोह चित्तातून नष्ट करण्यासाठी अष्टशील आचरण लाभदायक ठरते.

अष्टशीलास उपोसथव्रत म्हणून अनिवार्य आचरण भूमिका, अष्टशील दिनी दुपारी एकाच वेळेचे भोजन ग्रहण करून भोजनातील चित्त लोभावर विजय प्राप्त करून भोजन मात्रा जानुन तो अनुभव घेण्यास अष्टशील मदत करते.

५) संदर्भ :

१) पू. भदन्त धम्मसेवक, महास्थविर, बौद्ध संस्कार, प्रकाशक, त्रिरत्न प्रकाशन, मुळावा, प्रकाशन वर्ष, १९८७, पृ.कं. ६-१३

२) मा. शं. मोरे, मध्यम मार्ग, प्रकाशक - डॉ. अशोक गायकवाड कौशल्य प्रकाशन, औरंगाबाद, प्रकाशन वर्ष-२००६, पृ.कं. ३७-३६

तळटीपा:

१. पी.बी. पीसाळ, धम्मपद, प्रकाशक, पालि पाठ संस्था, मुंबई, प्रकाशन वर्ष २०१२, पृ. कं.

२. भदन्त धम्मसेवक, बौद्ध संस्कार, प्रकाशक, त्रिरत्न प्रकाशन, मुळावा, प्रकाशन वर्ष १९८७, पृ. कं. ११

३. कित्त, पृ. कं. १६

४. कित्त, पृ. कं. १६

५. कित्त, पृ. कं. २०

६. कित्त, पृ. कं. २१

७. कित्त, पृ. कं. २२

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Indian Streams Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.org